INTRODUCERE LA VECHIUL TESTAMENT

„Confirmarea supremă a Vechiului Testament ne-o dă Însuși Cristos.... Ceea ce a fost indispensabil pentru Răscumpărător trebuie întotdeauna să fie indispensabil și pentru cel răscumpărat."

– Profesor G. A. Smith

I. Denumirea „Vechiul Testament"

Înainte de a ne avânta în mările adânci ale studierii Vechiului Testament sau chiar în sfera relativ mai restrânsă a studiului unei anumite cărți, ne va fi de folos să schițăm câteva generalități despre Cartea Sfântă pe care o numim „Vechiul Testament".

Cuvântul „legământ" traduce termenul ebraic *berîth*.[1] În Noul Testament, atât *legământ*, cât și *testament* reprezintă traducerea cuvântului grecesc *diatheke*. În titlul Scripturilor, se pare că este preferabil *sensul* de „legământ", fiindcă această Carte reprezintă un pact, o alianță sau un *legământ* între Dumnezeu și oamenii Lui.

Se numește *Vechiul* Testament (sau Legământ) pentru a se deosebi de cel „Nou", deși „Legământul mai vechi" ar fi un titlu mai adecvat, întrucât termenul: *Vechi* le sugerează unora că nu ar mai fi actual și, prin urmare, că nu ar mai fi demn de însușit. Aceasta ar fi o eroare fatală din punct de vedere spiritual, istoric sau cultural. Ambele Testamente sunt inspirate de Dumnezeu și, de aceea, utile pentru toți creștinii. În timp ce creștinul se duce mereu la acea parte din Biblie care-i vorbește despre Domnul nostru, despre biserica Lui și despre modul în care dorește El să trăiască discipolii Săi, importanța Vechiului Testament pentru un credincios bine echipat nu poate fi subliniată îndeajuns.

Relația dintre Vechiul Testament și Noul Testament a fost admirabil exprimată de către Augustin:

Noul în Vechiul e ascuns;
Vechiul în Noul e revelat.[2]

II. Canonul VT

Cuvântul *canon* (Gr. *kanon*) se referă la o „regulă" sau etalon după care se măsoară sau se evaluează ceva. Canonul Vechiului Testament este acea colecție de cărți de inspirație divină (și, în consecință, demne de încredere), care au fost recunoscute de către liderii spirituali ai Israelului, din cele mai vechi timpuri. Cum știm noi că acestea sunt *singurele* cărți care trebuie incluse în canon sau că *toate* cele treizeci și nouă de scrieri trebuie să fie cuprinse? De vreme ce din cele mai vechi timpuri existau și alte scrieri religioase (inclusiv eretice), cum am putea fi siguri că acestea sunt cele corecte?

Se spune adeseori că lista scrierilor canonice a fost elaborată de un consiliu evreiesc în cea de-a doua parte a primului secol după Cristos. De fapt, cărțile au devenit *canonice* imediat ce au fost scrise. Evrei evlavioși și cu discernământ au recunoscut de la început Scripturile inspirate. Cu toate acestea, pentru o vreme, a existat o dispută în legătură cu unele cărți (Estera, Eclesiastul, Cântarea Cântărilor).

Evreii împart Vechiul Testament în trei părți: Tora, Profeții (timpurii și târzii) și Scrierile.[3]

Există mai multe teorii cu privire la motivul pentru care, de exemplu, Cartea lui Daniel – o profeție – trebuie inclusă în categoria *Scrieri*, iar nu în *Cărțile Profeților*. O opinie liberală comună este că „Daniel" ar fi fost scrisă prea târziu pentru a fi fost cuprinsă în secțiunea a doua, pe care liberalii o consideră deja „încheiată" la data când Daniel își redacta lucrarea (vezi

Introducerea la Daniel). Punctul de vedere conservator plasează cartea Daniel în a treia secțiune deoarece el nu a fost profet în sensul obișnuit al cuvântului, *ca funcție*, ci, în primul rând, a fost un om de stat, folosit de Dumnezeu pentru a scrie o profeție. Dr. Merrill F. Unger consideră că această împărțire în trei categorii este determinată de poziția scriitorilor:[4]

Acesta este punctul de vedere conservator și (credem noi) corect. Cărțile Vechiului Testament au fost scrise cu scopul precis de a fi considerate sacre și cu autoritate divină. De aceea, ele au purtat amprenta canonicității din momentul apariției. Împărțirea în trei categorii se datorește poziției oficiale și statutului scriitorilor, și nu gradului de inspirație, diferențelor de conținut sau cronologiei.[5]

Conciliul care a recunoscut oficial canonul *a confirmat* de fapt ceea ce fusese deja acceptat de mai multe secole. Conciliul a întocmit nu o *listă inspirată* de cărți, ci o listă de *cărți inspirate*.

Încă și mai important pentru creștini este faptul că Domnul Isus Însuși a citat frecvent și a considerat autorizate cărți din cele trei secțiuni ale Vechiului Testament ebraic. Vezi, de exemplu, Luca 24:27 și 44; nota finală numărul 4. Pe de altă parte e semnificativ faptul că Isus Cristos n-a citat niciodată din cărțile Apocrife.

III. Apocrifa

Cei ce studiază în institutele biblice ortodoxe, catolice și protestante sunt cu toții de acord asupra celor douăzeci și șapte de cărți ale Canonului Noului Testament, în general[6] în aceeași ordine, având aceleași 260 de capitole. Situația este puțin mai complicată în cazul Vechiul Testament.

Protestanții și evreii sunt de acord cu componența Vechiului Testament, dar ortodocșii și romano-catolicii[7] acceptă doar câteva cărți istorice și poetice evreiești, pe care le numesc „deutero-canonice" (în greacă: „canonul secundar"), pe când protestanții și evreii le numesc „apocrife" (în greacă: „ascunse"[8]).

Cele treizeci și nouă de cărți ale *actualei* traduceri King James[9] și New King James, precum și celelalte versiuni cu adevărat protestante, sunt identice cu cele douăzeci și patru de cărți evreiești. Diferența numerică provine din diversele combinații din edițiile ebraice. De exemplu, cele șase cărți grupate sub titlurile Samuel, Regi și Cronici sunt considerate doar trei cărți (1 și 2 Samuel, 1 și 2 Regi, 1 și 2 Cronici) și Profeții Mici, numiți: „Cartea celor doisprezece", alcătuiesc o singură carte.

Evreii au scris multe alte cărți religioase, multe din acestea nefiind măcar în limba ebraică, pe care ei nu le-au considerat inspirate sau demne de încredere. Unele, cum ar fi 1 și 2 Macabei, sunt valoroase doar pentru că ne prezintă pagini din istoria inter-testamentală. Altele, cum ar fi „Bel și balaurul", trebuie citite cu mult discernământ, pentru a le descoperi statutul de necanonicitate.

Cărțile mai puțin valoroase din aceste scrieri evreiești se numesc *Pseudepigrafa* (în greacă: „scrieri false"), iar cele mai de preț: *Apocrifa*.

Unii evrei și creștini din vechime, dar mai ales gnosticii din Egipt, au acceptat un canon mai cuprinzător, ce include unele din aceste cărți.

Când Sfântului Ieronim – acel mare cărturar – i s-a cerut de către Damasus, episcopul Romei, să traducă în latină cărțile apocrife, el a făcut acest lucru, dar *împotriva voinței sale*. Asta deoarece cunoștea bine textul *ebraic* și știa că Apocrifele nu fac parte din Canonul ebraic. Prin urmare, deși Ieronim le-a acordat un statut (în cel mai bun caz) secundar, le-a tradus pentru Biblia latină, denumită Vulgata. Astăzi, ele apar în versiunile romano-catolice redactate în engleză, cum ar fi New American Bible și Jerusalem Bible și, de obicei, în versiunile ecumenice, cum ar fi New English Bible, Revised English Bible și New Revised Standard Version.

Nici chiar biserica catolică nu a recunoscut *oficial* canonicitatea Apocrifei, până în perioada Contra-Reformei (anii 1500)[10]. Unul din motivele pentru care Vaticanul a procedat așa a fost faptul că unele din învățăturile lor, cum ar fi rugăciunea pentru morți, se regăsesc în Apocrife. De fapt,

Apocrifa este o colecție de lucrări de literatură și istorie *ebraică*, neavînd relevanță directă pentru doctrina creștină. Deși neinspirate, aceste scrieri se pot totuși citi, avându-se în vedere contribuția lor istorică și culturală, dar numai după ce am dobândit o temeinică cunoaștere a cărților inspirate ale canonului ebraic.

IV. Paternitatea

Autorul divin al Vechiului Testament este Duhul Sfânt. El i-a inspirat pe Moise, Ezra, Isaia și pe autorii anonimi să scrie sub îndrumarea Sa. Cel mai corect și mai ușor mod de a înțelege apariția cărților Vechiului Testament se realizează prin familiarizarea cu conceptul *paternității duble*. Vechiul Testament nu este parțial uman și parțial divin, ci, în același timp, integral uman și integral divin. Elementul divin a ferit elementul uman de greșeli. Rezultatul a fost o carte infailibilă, perfectă în manuscrisele ei originale.

O analogie potrivită cu Cuvântul *scris* este natura dublă a Cuvântului *Viu*, Domnul nostru Isus Cristos. El nu este parțial om și parțial Dumnezeu (cum este redat în unele mituri grecești), ci integral om și integral Dumnezeu, *în același timp*. Natura divină a împiedicat natura omenească să păcătuiască sau să greșească în vreun fel.

V. Datarea

Spre deosebire de Noul Testament, a cărui redactare a durat doar jumătate de secol (de prin anul 50 până în prin anul 100 d.Cr.), redactarea Vechiului Testament a durat cel puțin un mileniu (circa 1400-400 î.Cr.).[11] Primele cărți redactate au fost fie cele aparținând Pentateuhului (circa 1400 î.Cr.), fie Iov (la o dată necunoscută, dar conținutul sugerează o perioadă anterioară dării Legii).

Au urmat alte cărți scrise *înainte* de exil (circa 600 î.Cr.), cum ar fi Iosua, Judecători, Samuel; apoi cele redactate *în timpul* exilului (cum ar fi Plângerile lui Ieremia și Ezechiel) sau cele scrise *după* exil, cum ar fi Cronici, Hagai, Zaharia și Maleahi (circa 400 î.Cr.).

VI. Conținutul

Conținutul Vechiului Testament, prezentat în ordinea versiunilor protestante, poate fi rezumat astfel:

Pentateuhul
Geneza – Deuteronom
Cărțile istorice[12]
Iosua – Estera
Cărțile poetice
Iov – Cântarea Cântărilor
Cărțile profetice
Isaia – Maleahi

Introduceri separate ale acestor patru secțiuni principale ale Vechiului Testament se vor găsi în *Comentariul Biblic al Credinciosului* în locurile cuvenite.

Creștinul care cunoaște bine aceste cărți, împreună cu revelația ulterioară și desăvârșită pe care ne-o oferă Noul Testament, va fi „complet echipat pentru orice lucrare bună".

Rugăciunea noastră se înalță către Domnul ca acest „Comentariu" să-i ajute pe mulți credincioși *să fie* exact așa cum le este numele.

VII. Limbile

1. Ebraica

Cu excepția câtorva fragmente scrise în aramaică, o limbă semitică înrudită cu ebraica,[13] Vechiul Testament a fost inițial redactat în limba ebraică.

Credincioșii nu se miră că Dumnezeu S-a folosit astfel de cel mai adecvat mijloc de exprimare pentru prima parte a Cuvântului Său: limba ebraică, cea deosebit de expresivă, plină de imagini plastice, cu un bogat conținut de expresii idiomatice, pe deplin adecvată redării atât a narațiunilor inspirate, cât și a poeziei și legilor care alcătuiesc Vechiul Testament. Ebraica este una din limbile *străvechi* – dar singura care (în chip aproape miraculos) a renăscut în epoca *modernă*,[14] devenind limbajul cotidian al națiunii Israel.

Ebraica se scrie de la dreapta la stânga. Inițial, se consemnau doar consoanele. Persoana care citea cu voce tare folosea vocalele corespunzătoare pe baza propriei sale cunoașteri a limbii ebraice. În mod

providențial, acest lucru a permis textului să rămână lizibil multe secole, deoarece vocalele sunt acelea care suferă modificări majore de la un secol la altul, de la o țară la alta și de la o regiune la alta.[15]

Uneori, ceea ce era *scris* (numit *kethîv*), cum ar fi Numele lui Dumnezeu,[16] era considerat prea sacru pentru a putea fi pronunțat, drept care o notă marginală indica ce trebuia *citit cu voce tare (qerê)*. Același lucru se poate spune și despre greșelile copiștilor, dar și despre cuvintele care, de-a lungul secolelor, au ajuns să fie considerate vulgare.

În primele veacuri creștine au apărut masoreții, cărturari evrei al căror nume provine din termenul ebraic desemnând noțiunea de *tradiție*). Observând că ebraica intra în desuetudine iar pe de altă parte dorind să conserve citirea corectă a textului sacru al Vechiului Testament, masoreții au inventat un sistem fonetic sofisticat de puncte și liniuțe plasate deasupra, înăuntrul, dar mai ales dedesubtul celor douăzeci și două de consoane ebraice, pentru a indica vocalele ce pot fi introduse în cuvintele respective. Chiar și astăzi, această metodă străveche de „indicare a vocalelor" este mai precisă și mai științifică decât ortografia engleză, franceză sau *chiar* cea germană!

Dar și asupra pronunției consoanelor s-au ivit controverse, deoarece același grup de consoane poate fi citit uneori cu *vocale* diferite și, în consecință, cu *sensuri* diferite. De obicei, contextul ne ajută să stabilim înțelesul avut în vedere de autor, dar nu întotdeauna. Variația de grafie a numelor din Cronici (vezi comentariul la această carte), diferită față de grafia aceloraşi cuvinte în cartea Geneza, să spunem, se datorește, parțial, acestui fenomen.

În linii mari însă textul masoretic s-a păstrat remarcabil de bine, fiind o mărturie grăitoare a respectului profund manifestat de evrei față de Cuvântul lui Dumnezeu. Deseori versiunile vechi (Targumurile, Septuaginta și Vulgata) ne ajută să alegem varianta corectă acolo unde există dubii. La mijlocul secolului al douăzecilea, descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă a contribuit la furnizarea unor informații suplimentare privitoare la textul ebraic, confirmând justețea textului masoretic.

Din fericire pentru noi, cei care citim Vechiul Testament în traducerea engleză (sau în alte traduceri, n.tr.), ebraica se pretează la o traducere lesnicioasă în engleză — mult mai bine decât în latină, de exemplu, după cum a remarcat marele traducător din timpul Reformei veacului al șaisprezecelea, William Tyndale.

Versiunea pe care se bazează *Comentariul Biblic al Credinciosului* descinde din eforturile lui Tyndale de a traduce Vechiul Testament. El a reușit să traducă de la Geneza până la Cronici, precum și fragmente ale cărților poetice și profetice, înainte ca Inchiziția să-l ardă pe rug pentru eforturile sale (1536). Lucrarea de traducere a Vechiului Testament a fost continuată de alții și adusă la zi în cadrul traducerii *King James Version*, din 1611 și, mai recent, în *New King James Version* (Noua Versiune King James) din 1982.

2. Aramaica

Asemenea limbii ebraice, aramaica este o limbă semitică, dar vorbită de neevrei, ce a cunoscut, veacuri de-a rândul, o largă răspândire în lumea antică. Pe măsură ce ebraica a devenit o limbă moartă pentru evrei, Vechiul Testament a trebuit să fie tradus pentru ei în aramaică, limba foarte înrudită și totuși diferită de ebraică pe care și-au însușit-o ei, în cele din urmă. Scrierea pe care noi o asociem cu ebraica a fost probabil împrumutată din aramaică prin anul 400 î.Cr. și s-a dezvoltat în literele cu profilul artistic „dreptunghiular" atât de familiare studenților de ebraică din zilele noastre.[17]

Cele mai multe dintre faptele legate de ebraică expuse mai sus sunt valabile și în cazul unor porțiuni din VT redactate în limba aramaică. Aceste pasaje sunt însă puține și se ocupă în special de relațiile Israelului cu vecinii săi neevrei, atât în perioada exilului babilonian, cât și după aceea.[18]

VIII. Traducerea

Limba engleză este binecuvântată cu multe, poate prea multe, traduceri. Există

totuşi cu mult mai puţine traduceri ale Vechiului Testament decât ale Noului Testament. Aceste traduceri se împart în patru mari categorii:

1. Foarte literale

„Noua" Traducere a lui J. N. Darby din 1882 (Noul Testament a apărut mult mai devreme), The English Revised Version („Versiunea Engleză Revizuită") din 1881 şi varianta ei americană, The American Standard Version („Versiunea Americană Standard") din 1901, sunt extrem de literale. Aceasta le face foarte utile pentru studiu, dar mai anevoioase pentru închinare, lectură publică şi memorare. Cei mai mulţi credincioşi n-au renunţat niciodată la maiestuozitatea şi frumuseţea tradiţiei Tyndale-King James în schimbul acestor versiuni utile, dar redactate într-un limbaj cam de lemn.

2. Echivalenţa optimă

Versiuni foarte literale, care urmăresc îndeaproape textul original ebraic şi grec, atunci când engleza le permite acest lucru, dar care îngăduie totuşi o traducere mai liberă, atunci când stilul şi formele idiomatice o cer. Printre acestea se numără King James Version (KJV), Revised Standard Version (RSV), New American Standard Bible (NASB) şi New King James Version (NKJV). Din nefericire, RSV, deşi este demnă de încredere în ce priveşte Noul Testament, este tributară unui Vechi Testament care atenuează semnificaţia multor profeţii mesianice. Această tendinţă periculoasă se manifestă în zilele noastre chiar în rândurile unor cărturari care aveau cândva vederi sănătoase asupra Cuvântului lui Dumnezeu. *Comentariul Biblic al Credinciosului* a fost editat pentru a se conforma ediţiei New King James Version (NKJV), aceasta fiind cea mai viabilă asociere între frumoasa (dar arhaica) King James Version şi limba de azi, evitând totuşi formele arhaice *thee* sau *thou* (în engleza veche, echivalentul termenului „you" din engleza contemporană).[19]

3. Echivalenţa dinamică

Este o traducere mai liberă decât echivalenţa integrală, recurgând uneori la parafrazare, tehnică utilă atâta timp cât cititorul este avizat de acest lucru. New English Bible, New International Version şi Jerusalem Bible aparţin, cu toate, acestei categorii. Se încearcă să se îmbrace idei întregi într-o structură pe care Moise şi Isaia ar fi folosit-o dacă ar fi scris în zilele noastre şi în limba engleză. Când este folosit în mod cumpătat şi conservator, acest tip de traducere se poate dovedi un instrument util de studiu. Pericolul constă în largheţea teologică a multor traducători care folosesc această metodă.

4. Parafraza

Parafraza caută să transmită textul idee cu idee, permiţându-şi însă adesea libertăţi mari, *adăugând* material suplimentar. Fiind, prin modul de formulare a conţinutului, mult îndepărtată de textul original, există întotdeauna pericolul unei *interpretări exagerate*, în cazul parafrazării. Aşa, de pildă, ediţia Living Bible, deşi evanghelică în ton, îşi permite multe „licenţe de interpretare", care sunt, *în cel mai bun caz*, discutabile.

Este bine să aveţi câte o Biblie din cel puţin trei din aceste categorii de traduceri, pentru a le putea compara. Cu toate acestea, credem că traducerea de tipul *completă* sau *echivalenţă optimă* este cea mai lipsită de primejdii pentru genul de studiu biblic detaliat, prezentat în *Comentariul Biblic al Credinciosului.*

IX. Inspiraţia

În mijlocul acestui potop de detalii de ordin istoric şi tehnic, se cuvine să medităm la cuvintele marelui predicator baptist, Charles Haddon Spurgeon:

Acest volum este opera literară a Dumnezeului Celui viu; fiecare literă a fost scrisă cu degetul Celui Atotputernic; fiecare cuvânt din ea provine de pe buzele Sale veşnice; fiecare propoziţie a fost dictată de Duhul Sfânt. Cu toate că a recurs la un Moise, pentru ca acesta să-şi scrie istoriile cu condeiul său arzător, Dumnezeu este Cel care a călăuzit acel condei. Deşi coardele harpei au fost atinse de David, când de pe degetele acestuia au picurat melo-

dioşii psalmi, Dumnezeu este Cel care a dirijat mâinile lui David peste coardele vii ale harpei lui de aur. E drept că Solomon a cântat imnuri de dragoste, rostind cuvinte pline de înţelepciune, dar Dumnezeu i-a mişcat buzele, dăruindu-i elocinţa. Dacă l-aş urma pe Naum, cel cu glas de tunet, când caii acestuia îşi croiesc cu greu drum prin apă, sau pe Habacuc, când vede corturile lui Cuşan distruse; dacă aş citi cartea profetului Maleahi, când pământul arde ca un cuptor; ei bine, în toate acestea este vocea lui Dumnezeu, nu a omului; cuvintele sunt ale lui Dumnezeu, cuvintele Celui Veşnic, Nevăzut, Atotputernic, Iehova al acestui pământ.[20]

NOTE FINALE

[1]Apare în numele organizaţiei evreieşti „B'nai B'rit" („Fiii legământului").

[2]Cuvintele lui (în latină) au fost traduse astfel:

Noul în Vechiul e cuprins,
Vechiul în Noul e explicat.

[3]Ordinea celor douăzeci şi patru de cărţi ale Vechiului Testament, în Biblia ebraică sau în oricare traducere evreiască, este după cum urmează:

I. Legea (*Tora*)
- Geneza
- Exodul
- Leviticul
- Numeri
- Deuteronom

II. Profeţii (*Nevî'îm*)
1. *Primii Profeţi* (Vechi)
   - Iosua
   - Judecători
   - Samuel
   - Regi
2. *Ultimii Profeţi* (Mai recenţi)
   - Isaia
   - Ieremia
   - Ezechiel
   - Cartea celor doisprezece (De la Osea la Maleahi)

III. Scrierile (*Ketuvîm*)
- Psalmii
- Iov
- Proverbe
- Rut
- Cântarea Cântărilor
- Eclesiastul
- Plângerile
- Estera
- Daniel
- Ezra-Neemia
- Cronici

[4]Merrill F. Unger, *Introductory Guide to the Old Testament*, p. 59.

[5]*Ibid.*

[6]Totuşi, cărţile din Noul Testament rus, de exemplu, sunt dispuse, după evanghelii, într-o ordine întrucâtva diferită.

[7]Vezi introducerea de la New Revised Standard Version, cu Apocrifa, pentru lista cărţilor adăugate canonului de către aceste grupări. (Ei nu sunt de acord nici între ei asupra cărţilor care trebuie incluse).

[8]Ideea de „fals" a fost asociată cu acest cuvânt.

[9]Ediţiile timpurii ale traducerii King James Version din secolul al XVII-lea conţineau şi Apocrifa, dar plasată între Vechiul şi Noul Testament pentru a indica statutul ei inferior. Îi şochează pe mulţi care privesc traducerea King James Version ca fiind singura Biblie adevărată, când (şi dacă) descoperă că, de fapt, această versiune conţinea cărţi întregi care nu sunt de origine divină!

[10]La Conciliul din Trent, care a avut loc între 1545 şi 1563 (cu întreruperi) la Trento, Italia.

[11]Cercetătorii mai puţin conservatori plasează datele mai târziu, dar încheie prin a accepta că rezultă aceeaşi perioadă de timp.

[12]Mulţi cercetători ai Bibliei preferă să le grupeze pe acestea două (Geneza până la Estera) şi să le eticheteze *istorice*.

[13]Limbile semitice sunt cele care au fost sau sunt vorbite de către urmaşii lui Sem. Acestea sunt araba, feniciana, acadiana şi ebraica.

[14]Folosind franceza, engleza şi cuvintele recent intrate în limbă pe baza radicalilor antici, dar şi noile construcţii, lingviştii au ajutat la reactualizarea acestei limbi în secolul douăzeci.

[15]De exemplu, un vorbitor de limba engleză îşi dă seama de diferenţa sunetelor dintr-un cuvânt cum ar fi *past*, pronunţat la Oxford, Boston, Dallas sau Brooklyn. Consoanele sunt pronunţate la fel, nu însă

și vocalele. De exemplu, „a" este pronunțat *complet* diferit în fiecare din aceste orașe.

[16]De exemplu, acolo unde versiunile King James Version și New King James Version au tradus prin *DOMNUL* (cu majuscule „mici," reprezentând cuvântul citit public *Adonai*), forma scrisă este de fapt, sacrul „tetragrammaton" (patru litere, YHWH) care semnifică legământul numelui lui Dumnezeu, *Yahweh*, sau în tradiția engleză, *Jehovah* (în română, *Iehova*).

[17]Unger, *Introduction*, p. 124.

[18]Fragmentele redactate în limba aramaică sunt: Ezra 4:8–6:18; 7:12-26; Ieremia 10:11; Daniel 2:4–7:28.

[19]De exemplu, traducerea similară (dar mai puțin literară) New American Standard Bible păstrează formele *thee* și *thou* în rugăciuni și în cărțile poetice.

[20]Charles Haddon Spurgeon, *Predicile lui Spurgeon*, I:28. Cuvântul „dictat" nu trebuie interpretat în accepțiunea pe care o are astăzi în sfera activității de secretariat. Așa cum indică restul citatelor, Spurgeon a crezut în doctrina ortodoxă a inspirației – respectiv dubla paternitate (umană și divină) a fiecărei cărți din Biblie.